

Rettsgrunnlaget for landssvikoppgjøret

For Aftenposten, av professor dr. jur. Johs. Andenæs

Diskusjonen om rettsoppgjøret har i det siste blusset opp igjen. Mens kritikken i den første tid etter frigjøringen stort sett gikk ut på at det gikk for smått, at behandlingen var for mild og at oppgjøret ikke var grundig nok, skjer angrepene nu mest på den motsatte front. Det blir hevdet, til dels i voldsomme ordelag, at oppgjøret har vært for strengt, at det har fått for stort omfang, at selve rettsgrunnlaget svikter og at det ikke er gjennomført likhet for loven.

I stor utstrekning gjelder det her nye vurderingsproblemer utenfor jussens område. Enhver diskusjon om rettsoppgjøret svever imidlertid i luften uten et visst kjennskap til de rettsregler det bygges på. I største enkelhet skal jeg i det følgende prøve å gi denne bakgrunn, herunder også en vurdering av de innvendinger en oftest får høre. For det meste gjelder det ting som de fleste sikkert har hørt før. Men en støter likevel så ofte på misforståelser, at det kan ha sin betydning å få hovedtrekkene i sammenheng.

Bistand til fienden

Grunnlaget for hele oppgjøret er to paragrafer i straffeloven, § 86 som taler om å yte bistand til fienden og § 98 som taler om å bevirke eller medvirke til at rikets statsforfatning forandres ved ulovlige midler.

Det som er blitt hovedbestemmelsen under oppgjøret er § 86 om bistand til fienden. Den ble anvendt mot Quising selv, den er blitt anvendt mot ministrene og andre politiske størrelser, mot frontkjemperne, spionene, angiverne, agentene og profittørene osv. Og som vi senere kommer tilbake til er den også grunnlaget for oppgjøret med de menige NS-medlemmer, selv om straffeutmålingen her er skjedd etter bestemmelsene i landssvikloven. Senere landssvikloven.

Det er et vilkår for straff etter § 86 at Norge er i krig. Og i den senere tid har en ofte hørt spørsmålet: Var Norge i krig med Tyskland i 1940?

Var Norge i krig med Tyskland i 1940? (eller 10.) juni 1940? Var ikke krigen opphørt i og med at de norske styrker i Nord-Norge kapitulerte?

«Krig» er i seg selv et mangetydig begrep, slik som de fleste andre uttrykk som er hentet fra dagligtalen. Professor Castberg fremhever i sin Folkerett at ordet rettslig sett kan ha noe forskjellige betydninger etter den sammenheng hvor det forekommer. Når det blir brukt i straffeloven, må det tolkes ut fra straffebestemmelsens formål. I daglig tale blir nok ordet ofte brukt i en annen betydning enn i juridisk språkbruk, især om faktisk pågående kamphandlinger (jfr. uttrykkene «krig på kniven», «å ligge i krig med sine omgivelser»). I en slik ujuridisk betydning forekommer uttrykket undertiden også i erklæringer fra krigens egen tid. Således talte statsminister Nygaardsvold i en utsendelse over London radio 25. juni 1940 om «det arbeid som Regjeringen utførte i de to måneder krigen varte» og om tyskernes «oppbreden og løgnpropaganda både under og etter krigen». «Krigens» er her brukt som betegnelse for felttoget i Norge. Også i Undersøkelsekommisjonens innstilling kan en leilighetsvis treffe på denne unøyaktige språkbruk, samtidig med at kommisjonen andre steder fastslår at Regjeringen besluttet å fortsette krigen fra Storbritannia.

at overenskomsten ikke kunne tillegges noen betydning for spørsmålet om krigsforholdet.

At det objektivt sett var krig mellom Norge og Tyskland den hele tid, er derfor ikke tvilsomt. Men det lar seg ikke nekte at det iallfall en stund hersket en viss uklarhet om spørsmålet. «Det var sommeren 1940 en ikke ualmennelig menning at krigen mellom Norge og Tyskland egentlig lutet 9. juni og at nordmenn som fortsatte krigen i utlandet var å betrakte som frivillige, som ikke bandt staten Norge», sier professor Steen i bilag 9 til Undersøkelsekommisjonens innstilling, og han siterer en avisartikkel i denne retning fra august 1940, skrevet av en ansatt Trondheimsadvokat. Forestillingene om den rettslige situasjonen var nok hos de fleste temmelig låkete, og antagelig mest hos NS-folk. Og naturlig nok stiller de domfelte det spørsmål: Når det selv fra juristhøvel ble hevdet at det okkuperte Norge ikke lenger var i krig med Tyskland, skulle da ikke vi ha vært hørt med at vi ikke forsto at det var krig, og skulle vi ikke da ha vært frifunnet på dette grunnlag? Kan domstolene, slik som d' oftest har gjort, uten videre erklære at vi har forstått at Norge var i krig med Tyskland?

Jeg er enig i at denne uttrykksmåte i dommene ikke er heldig, og kan forstå at de domfelte stusser over den. Men realiteten er nok riktig. Det som juridisk sett kreves til fellelse er nemlig bare at tiltalte har hatt kjennskap til de faktiske forhold som var avgjørende, nemlig at landet hadde tatt kampen opp mot det tyske overfall, at det ikke var sluttet fred, og at Kongen og Regjeringen fortsatte striden utenfor landets grenser. Dette var ting som enhver voksen og normalt orientert person hadde kjennskap til, og den som visste dette, han visste det han trengte. Om han har vært klar over den nærmere avgrensning i det juridiske begrep «krig», spiller ingen rolle.

Spørsmålet blir så videre: Hva er straffbar bistand til fienden?

Her er det først en viktig begrensning å merke, som går nøkkelen til meget av diskusjonen om oppgjøret. Straffeloven fremhever at bare den rettsstridige bistand rammes. Det er det samme som i landssvikloven som sikte på ervervsvirksomhet for fienden uttrykkes slik at forholdet må være utilbørlig (landssvikloven, som er skrevet på nynorsk, bruker i stedet uttrykket lastverdig). Om det er ytet en bistand til fienden, og om den i tilfelle er stor eller liten, er derfor uten betydning hvis forholdet ikke er utilbørlig — en kan tilføye: Så utilbørlig at det med rimelighet kan belegges med straff. Dette er en begrensning som får særlig betydning nettopp under okkupasjonsforhold. Under en langvarig okkupasjon tvinger et visst samarbeid mellom okkupasjenten og befolkningen seg fram. Ikke minst gjelder det i et land som er så avhengig av tilførsler utenfra som Norge. Skulle folket i det hele kunne fortsette sitt liv, måtte vi ha tilførsler fra Tyskland bl. a. av korn, kull og olje, og for å få dette måtte vi til gjengjeld levere fisk, tremasse, bergverksprodukter og andre eksportvarer. Innenfor administrasjonen var et tilsvarende samarbeid nødvendig hvis vi ikke ville følge en kaosløse. Ordneforhold var i den norske befolkningens interesse, men den var også i tysk interesse. I løpet av

sin formulering som retter seg mot all rettsstridig bistand, får paragrafen en veldig spennvidde, fra det groveste og mest opprørende forræderi som bare kan sones med lovens strengeste straff, og ned til bagatellmessige bistandshandlinger som skyldes politisk uforstand eller svakhet, ikke ond vilje, og hvor forholdet blir gjort opp med en bot og et tidsbegrenset tap av stemmerett eller kanskje med en påtaleunntattelse.

Det har vært atskillig diskutert om menige NS-medlemmer kan rammes av straffelovens § 86. At NS som parti støttet fienden er klart nok. Hvem husker ikke slagordet: «Tysklands kamp er Norges kamp, Tysklands seier er Norges seier»? Og da et hvert medlemskap var en støtte til partiets virksomhet i det hele, er det logisk ubestridelig at medlemskapet indirekte var en støtte for fienden. Men jus er ikke alltid det samme som logikk. En kan reise spørsmålet: Er ikke denne indirekte bistand likevel for ubetydelig til at det er rimelig å henføre den under en så alvorlig straffebestemmelse? Er ikke dette å skyte spurver med kanoner, og må en ikke derfor innfortolke en rimelig begrensning i straffebudet? I Høyesterett var det dissens om spørsmålet da det første gang var opppe — 7 dommere mente at § 86 kunne anvendes, 4 var av motsatt oppfatning. Som en forstår kan det være begrunnet tvil om spørsmålet, men for min egen del er jeg her av samme oppfatning som flertallet. Det blir mot dette standpunkt ofte henvist til strafferammen i § 86: frihetsstraff i minst 3 år inntil på livstid. Det er jo ingen som vil tenke på å gi et passivt NS-medlem 3 års frihetsstraff; det skulle vise at paragrafen ikke var sikte på slike ubetydelige tilfelle. Men strafferammen i § 86 modifiseres ved en alminnelig bestemmelse i § 58 om at når flere har samvirket til et straffbart gjerning, kan straffen nedsettes under lavmålet og til en mildere straffart bl. a. for den hvis medvirkning «har vært av ringe betydning i forhold til andres».

De menige NS-medlemmenes virksomhet har jo i høy grad vært av ringe betydning i forhold til ledernes. Etter § 58 kan straffen derfor, selv om vi ikke hadde hatt landssvikanordningen, settes til en bot med eller uten rettighetstap. En kan si at § 58 nettopp forutsetter at også den ubetydelige medvirkning skal rammes, men ganske visst med nedsatt straff. Tyveri er tyveri enten det er hvelvet i Bank of England som tømmer eller det er en 25-øre som lures ut av en sjokoladeautomat. Bistand til fienden er på samme måte bistand til fienden enten den er stor eller liten, og straffbar er den når utilbørlighetsbetingelsen er oppfylt.

Men ikke alt som kan kalles unansjonal holdning er straffbart som bistand til fienden. Tyskerjentene er derfor ikke med i rettsoppgjøret; de arrestasjoner som ble foretatt i den første tid etter frigjøringen var en rent politisk foranstaltning for å sikre ro og orden i en kritisk periode. Heller ikke rammes andre former for privat omgang med tyskere. En annen sak er at også slike ting kan ha sin betydning i utrenskningssaker, hvor det ikke er spørsmål om straff, men hvor det skal avgjøres om vedkommende ved sitt forhold til okkupasjonsmakten eller dens hjelpere har vist seg uverdigg til sin stilling.

så menige medlemmer av NS er enstemmig fastslått av Høyesterett. Og straffbarheten er her ganske uavhengig av om landet er i krig eller ikke. Ved i større utstrekning å bygge oppgjøret på § 98 ville en derfor ha unngått mange av de innvendinger som nu blir gjort gjeldende. Når det ikke er blitt gjort, skyldes det fortrinnsvis den rent praktiske grunn at det med det store antall saker er enklere i dommer, tiltalebeslutninger og forelegg å operere bare med en straffebestemmelse i stedet for to. Her som så ofte ellers har det vist seg at det mest praktiske kanskje likevel ikke er det mest praktiske på lang sikt, hvis det ikke er prinsipielt riktig.

Landssvikanordningen

De større syndere får sin sak på domstol direkte etter straffeloven. De mindre derimot, f. eks. menige NS-medlemmer og småprofittører får som kjent sine saker pådomst etter bestemmelsene i landssvikanordningen, senere også landssvikloven. Det er dette som er grunnlaget for den stadige gjentatte påstand om rettsoppgjøret bygges på en anordning med tilbakevirkende kraft og derfor er i strid med Grunnloven. Hvordan er sammenhengen med dette?

Forløperen til den senere landssvikanordning er den mindre påaktede, men i virkeligheten vel så viktige provisoriske anordning av 22. januar 1942 om tillegg til straffelovgivningen om forræderi, som rettet seg mot medlemskap i «NS nazistisk hird eller annen organisasjon som yter fienden bistand eller som medvirker hertil». Anordningen hadde betydning i tre retninger:

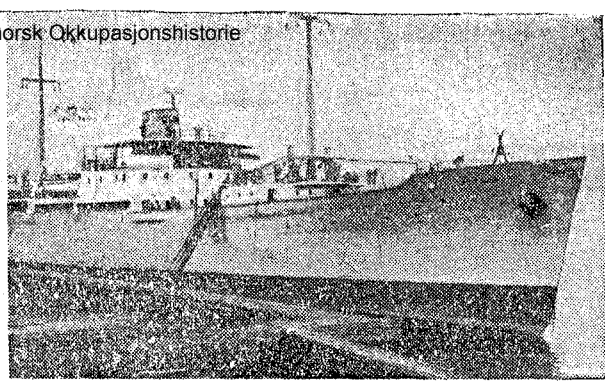
1) Den ga et utvetydig uttrykk for lovgivningens stilling til NS og beslektede organisasjoner.

2) Den gjorde selve medlemskapet straffbart uten at det er nødvendig at vedkommende har forstått at NS yter fienden bistand.

3) Den åpnet adgang til å anvende tap av almen tillit og bøtstraff ved siden av de straffer som straffeloven selv ga anvisning på.

Den komité som utarbeidet de første utkast til anordningen, var i tvil om straffelovens forræderibestemmelser kunne anvendes overfor vanlige NS-medlemmer, og foreslo at medlemmene skulle få en frist på 2 måneder til å melde seg ut. Justisdepartementet som foretok den endelige utarbeidelse av anordningen, fremholdt derimot sterkt at medlemskap i NS bortsett fra sjeldne unntagelsestilfelle, kunne rammes av de gjeldende bestemmelser og at den nye anordning derfor måtte anvendes på den siden av disse. Dette kom også til uttrykk i anordningens tekst og ble sterkt presisert av justisminister Terje Wold da han gjorde rede for anordningen i en utsendelse over London radio. Anordningen ble kunngjort så effektivt som råd var, både over London radio og ved flyveskrifter som ble sloppet ned over Norge. Den ble også omtalt og latterliggjort i den tysk-kontrollerte presse her hjemme (f. eks. Fritt Folks lederartikkel av 10. februar 1942).

Landssvikanordningen av 15. desember 1944, som ble modifisert i en endringsanordning av 3. august 1945 og nu er avløst av landssvikloven av 21. februar 1947, betegner i det vesentlige en formildelse i forhold til disse tidligere bestemmelser. Tankegangen i motivene til anordningen er at straffeloven mer har hatt for øye enkelstående forræde-

«Mutu Nan» som skal gå mellom kinesiske havner, blir levert i neste uke. Her er fartøyet fotografert ved utrustningskaien. Den bygget for skipsreder Jørgen Krag, Oslo.

nomisk medansvar for den skyldiges ekkefelle, om omstøtelse av gaver gitt under okkupasjonen, muligens også ved beskrivelsen av vilkårene for et ervervsvirksomhet for fienden skal være straffbar. Her oppstår da i hvert enkelt tilfelle spørsmålet om skjerpelsen er i strid med Grunnloven, i så fall må bestemmelsen settes til side av domstolene. Det er imidlertid liten grunn til å gå inn på enkeltheter her, for de fleste av disse skjerpene reffer er enten blitt opphevet senere, eller de spiller liten eller ingen rolle i praksis. Jeg skal derfor ikke meg med å nevne et punkt av prinsipiell betydning, som det har vært tvil om, nemlig det solidariske erstatningsansvar for NS-medlemmer for skade som partiet gjorde under okkupasjonen (f. eks. gjennom ulovlige bevilgninger eller arrestasjoner), som ble slått fast i landssvikanordningen og derfra er gått over i landssvikanordningen. De som skrev landssvikanordningen gikk ut fra at dette ansvaret var noe som fulgte allerede av våre vanlige erstatningsprinsipper etter den alminnelige regel at flere som har vært sammen om en skade, er solidarisk ansvarlige for erstatningen. Hvis en flokk har vært sammen om å begå overfall eller gjøre annen skade, er de solidarisk ansvarlige for skaden. Da må også alle som har vært med på å støtte det ulovlige parti være medansvarlig for skaden — det var tankegangen. Personlig har jeg vært av den oppfatning at våre tidligere erstatningsregler ikke kan strekkes så langt, og for den første sak om spørsmålet kom for Høyesterett høsten 1945, skrev jeg en artikkel i Sakførerbladet, der jeg redegjorde for mitt syn. Høyesterett godkjente imidlertid — med 8 mot 3 stemmer — det syn som forfatterne til landssvikanordningen hadde bygd på, og dermed ble det ikke spørsmål om tilbakevirkende kraft. Denne avgjørelse må en selvsagt høye seg for. Det hender jo ofte at det kan være delte meninger om hvordan en rettsregel er å forstå, og det er nettopp for å få en bindende avgjørelse på slike tvilssomme rettsproblemer at vi har domstolene med Høyesterett på toppen.

I praksis har dette erstatningsansvar for øvrig ikke fått så stor betydning som en opprinnelig skulle ha trodd. Slik som landssvikanordningen lød fra først av, var regelen at ansvaret skulle gjøres gjeldende fullt ut så langt den domfelte hadde midler. Og da den samlede skaden løp opp i flere hundre millioner kroner, altså mye mer enn den samlede NS-formue i landet, ville det i praksis ha betydning, som det ble uttrykt av den daværende direktør for Erstatningsdirektoratet, den nåværende forsvarsminister, at hvert eneste NS-medlem i virkeligheten var konkurs. Det ville f. eks. ha betydning at alle NS-bønder måtte gå fra sine gårder. De sosiale følger av en slik regel ville etter mitt

skjønn vært meget ubehagelig. Men ansvaret ble lempet på allerede ved provisorisk anordning av 3. august 1945, som bestemte at ansvaret i hvert enkelt tilfelle skulle fastsettes til det domstolen finner rimelig under hensyn til domfeltes skyld og økonomiske forhold. På grunnlag av denne regel, som er opprettholdt i landssvikanloven, blir ansvaret som regel fastsatt med det for øye at det ikke skal gjøre det umulig for domfelte å fortsette sin næring, f. eks. som selvstendig gårdbruker. I virkeligheten har vist erstatningsansvaret liten praktisk betydning, kanskje bortsett fra folk med betydelig formue. Det er jo de samme momenter — skylden og de økonomiske forhold — som kommer i betraktning både ved fastsettelsen av boten og erstatningen, og hadde vi ikke hatt erstatningsregelen, ville nok det

som nu blir ilagt som erstatning som regel blitt ilagt som bot. Det avgjørende for domstolen er å finne fram til et samlet resultat som står i rimelig forhold til forgåelsen: hvordan beløpet blir fordelt mellom bot og erstatning er et mer teknisk spørsmål av underordnet interesse.

Etter mitt skjønn hadde det vært like bra om landssvikanordningen ikke hadde vært gitt, at en i stedet bare hadde fått en regel om at det var adgang til å nedsette den ordinære straff for forræderhandlingen under okkupasjonen. Det hadde ikke betydd noen nevneverdig praktisk forskjell for oppgjøret, for de straffbestemmelser en trengte, hadde en fra før. Men en ville ha unngått de forskjellige tvilsspørsmål som anordningen gir grunnlag for og som i agitasjonen mot rettsoppjøret er blitt utnyttet til det ytterste.

God tro

I forsvarer for de domfelte blir det ofte anført at selv om de har grepet feil har de vært i en god tro som må virke straffbefriende. Ser en nærmere på spørsmålet, viser det seg at det er tale om to nokså forskjellige ting som må holdes ut fra hverandre.

For det første kan meningen være at vedkommende har handlet i god hensikt, i troen på å gagne landet ved sin opptreden. I mange dommer blir den tiltaltes påstand om ideelle beveggrunner godtatt og det blir godskrevet ham som formildende moment under straffutmålingen. Men for selve straffbarheten er dette motiv uten betydning. Og den enkleste overlegning vil vise seg at slik må det være. Det samfunn som blir angrepet, må forsvare seg. NS gjorde opprør mot de lovlige myndigheter, det samme gjorde de som enkeltvis sluttet seg til fienden. Den som gjør opprør, gjør det ofte i beste mening; han mener at det nye system han kjemper for er bedre enn det gamle. Men han må

være klar over risikoen og kan ikke beklage seg om samfunnet slår igjen. Det er et utslag av samfunnets selvforsvar, uansett hvor tragisk konflikten mellom opprørernes ideelle trang og lovens bedømmelse er. Som en statsadvokat en gang fortalte meg at han pleide si i sin prosedyre i frontkjempesaker: «Ikke noen stat i verden som vil fortsette å bestå, kan rolig se på at dens unge menn trekker i fiendens uniform og kjemper på fiendens side — og det uten hensyn til hva motivet har vært». Eller om Høyesterett uttalte det i dommen over Quisling: «I et lands skjebnetime får kaos ikke rå». Når landets lovlige myndigheter tar opp kampen mot en overfallsmakt, kan ikke en enkelt person eller et enkelt parti si: «Dette er uklok politikk, vi velger å samarbeide med fienden på tross av storting og regjering». Skulle vårt land på ny komme opp i en kritisk situasjon som den 9. april, kan det være livsviktig at dette krav om nasjonal solidaritet og lojalitet mot de lovlige styremakter står tindrende klart for alle lag av folket, også de kreter som står i opposisjon til Regjeringens politikk. Demokratiet gir hver mann rett til å øve innflytelse på statens styre ved hjelp av stemmeseddelen og annen politisk virksomhet. Men det krever til gjengjeld at han lojalt bøyer seg for loven og for de lovlige myndigheters vedtak i kraft av loven, selv om han ikke er enig i den kurs som blir valgt.

God tro blir imidlertid påberopt også i en annen betydning. Det blir — særlig fra NS-folk — hevdet at de ikke var klar over at de foretok seg noe straffbart. Jeg har ofte hørt det spørsmål: Når det selv innenfor Høyesterett var delte meninger om det var straffbart å stå som medlem av NS, kan en da bebreide oss alminnelige mennesker at vi ikke var klar over det? Til det kan det for det første svares at dissensen i Høyesterett bare gjaldt straffbarheten etter bestemmelsene om bistand til fienden; at medlemskap i NS var straffbart som medvirkning til angrep på statsforfatningen og — for tiden etter 22. januar 1942 — etter anordningen om medlemskap av januar 1942, har det vært enstemmig om. Oppgjøret har for såvidt juridisk sett en tredobbel forsvarslinje. En annen ting er likevel viktigere å fremheve. Den som slutter opp om en notorisk landsforræder med bevissthet om at både landets lovlige myndigheter og folkets store flertall misbilliger det på det alvorligste, han er ikke i noen god tro som loven beskytter om han tror at hans egen deltagelse er så ubetydelig at den går klar av straffeloven. Det er sikkert at mange NS-folk ikke hadde klart for seg at forholdet var straffbart. Men de aller fleste hadde nok en sterk følelse av at de kunne vente seg et oppgjør etterpå dersom Tyskland skulle tape krigen. Det hendte at avisene i okkupasjonstiden nevnte straffetruene fra London for å harsellere over dem. Når NS-folk flest ikke ofret mange tanker på denne side av saken, var det nok helst fordi de ikke for alvor regnet med at Tyskland skulle tape. Men den som balanserer på kanten av loven, må selv ta risikoen for at han faller ned på den gale siden. Jeg tror en lederartikkel i Fritt Folk for 16. mai 1940 gir et nokså godt uttrykk for innstillingen i de kreter under krigen. Den har overskriften «Love» og vi. Her heter det bl. a.:

«Vi NS-folk følger ikke ringeste solidaritet med de maktthavere som har drevet vårt folk ut i krig med Tyskland. Er vi landsforrædere? La oss ta denne anklage med ro. — Men lovligheten, sier du. A ja. Ethvert samfunnsystem skaper sine lover, og demokratiet har drevet inderdig med lov-

gjøring i de herskende parti- og maktklippers interesse. — Hvordan kan noen tro at vi som har en nasjonalrevolusjonær innstilling, vi som vil en oppreising og utluftning i Norge — skulle la oss avvæpne av disse formaliteter? At vi skulle la oss stanse i vår kamp mot demokratiene av ærefrykt for noen ord som de samme demokrater har nedskrevet på en del papirark! — Vi skal samle Norge på ny og fullføre Harald Håriagres verk — på tross av alle de lover som partisystemet har «kanonisert som hellige».

Del 2. Jørgen Andena

Affektprosen Lovdyg
Morgon 19. februar
1949. Nr. 83

Det følger også del 3.

Den gang var loven altså bare «noen ord på en del papirark» som en ikke skulle la seg stanse av. Men det skulle ikke undre meg om den som har skrevet artikkelen hører til dem som i dag dyrt og hellig forsisler at de ikke ante at NS var ulovlig og at de derfor ialfall har vært i god tro.

En lovbestemmelse som en i den senere tid ofte støter på i diskusjonen, er straffelovens § 139 som setter straff for den som unnlater «gjennom betimelig anmeldelse for vedkommende myndighet eller på annen måte» å søke avverget visse alvorlige forbrytelser som han vet er i gjære, deriblant landsforræderi. Det blir nu spurt: Hvis folk som Paul Berg, Erik Solem og andre grunnstiftere virkelig mente i 1940 og 1941 at medlemskap i NS var straffbart som bistand til fienden, var det ikke da en forsømmelse straffbar etter § 139 at de ikke klart sa fra om dette?

En kunne kanskje nøye seg med å henvisne til neste ledd i samme paragraf, som sier at unnlatelsen er straffri «såfremt avvergens ikke kunne skje uten å utsette ham selv, noen av hans nærmeste eller noen uskyldig for tiltale eller fare for liv, hedred eller velferd». At en åpenlys motarbeidelse av NS kunne utsette vedkommende både for tiltale og for fare for velferd, har vel noen hver erriar for. Men det riktige er antagelig å si at forutsetningen for avvergeplikten faller helt bort i en situasjon hvor selve den statsmakt som loven forutsetter at man i første rekke skal vende seg til, er i hendene på forbryter, slik at åpenlyse forbrytelser daglig foregår for almenhetens øyne med «myndighetenes» beskyttelse. I en slik situasjon faller den naturlige begrensning for avvergeplikten bort. Det var nok også den alminnelige oppfatning under okkupasjonen at det var en frivillig sak i hvilken grad den enkelte aktivt ville gå inn for å motarbeide NS.

Men det er selvsagt riktig at det var de aller færreste som i 1940 eller 1941 hadde gjort seg opp noen nærmere mening om hvilke straffbestemmelser som kunne anvendes overfor Quisling selv og hans forskjellige medhjelpere, helt ned til de passive partimedlemmer. Straffelovens bestemmelser om forræderi og opprør fører normalt en nokså bortgjemt tilværelse. De blir ikke gjennomgått under det juridiske studium, og for mitt eget vedkommende må jeg innrømme at jeg aldri hadde studert dem i sammenheng før enn bortimot slutten av krigen. At folk flest ikke gikk

Stiftelsen norske OKL oppsideshistorie
Under krigen var forholdet til tyskerne og NS ikke først og fremst et juridisk problem, men et moralsk. Og her hadde folk flest nok med den karakteristikk som lå i betegnelsen av Quisling som en forræder og hans parti som et forræderparti, en karakteristikk som også NS-folk var vel kjent med. Spørsmålet om paragrafene ble først aktuelt i det øyeblikk en tok fatt på å forberede oppgjøret med dem som sviktet.

Konklusjon

Det rettslige grunnlag for oppgjøret er etter min og de fleste kyndiges oppfatning solid nok, selv om det kan være tvil her og der i ytterkantene. Dermed er naturligvis

En allsidig vurdering av dette spørsmål ville forutsette en ny artikkelserie, og en kommarinn på me skjønnsmessige vurderinger, hvis meningene selvsagt kan være deli og gjerne blir farget av det tilfelde erfaringsmateriale som den enkelte sitter inne med. Her skal jeg nøye med å uttale som min egen oppfatning at vi i betraktning av de overordentlige vanskelighetene ikke har grunn til å være misfornøyd og at gjennomføringen, så langt jeg har kunnet følge de stort sett har vært preget av båt rettsinn og humanitet. En viss prosent fellegrep lar seg selvsagt ikke unngå ved noen form for utøvelse av menneskelig rettferdighet.

Det kan ikke være rimelig tvil om at Norge både folkerettslig og strafferettslig var i krig med Tyskland også etter kapitulasjonen i Norge. I sin proklamasjon av 7. juni gjorde kongen og regjeringen det klart at kampen skulle fortsette utenfor landets grenser. Til sin disposisjon hadde Regjeringen hele handelsflåten og en del sjøstridskrefter, etter hvert bygde den opp en hærstyrke og et luftvåpen, og i den senere del av krigen ble også hjemmestyrkene utbygd som en del av forsvarstet. Allerede utover sommeren og høsten 1940 utferdiget Regjeringen i London en rekke provisoriske anordninger som tok sikte på å regulere forholdene under den nåværende krigstilstand eller «så lenge Norge var i krig» uttryksmåten varierer noe. Og både Quisling selv og tyskerne var fulkt klar over situasjonen, selv om de talte minst mulig om den. I sin tale på Akershus 1. februar 1942 ved utnevningen av den såkalte nasjonale i gjering, uttalte Quisling at det «var en oppgave for den nasjonale regjering, å slutte freden med Tyskland». Og tyskerne selv ga klart uttrykk for sitt syn da de arresterte våre offiserer og førte dem i krigsfangenskap til Tyskland.

Fra NS-hold er det i den senere tid lagt stor vekt på kapitulasjons-overenskomsten av 10. juni 1940 mellom oberstløytnant Roscher Nielsen på vegne av den norske overkommando, og representanter for den tyske overkommando. Det blir hevdet at denne overenskomst viser at krigen var forbi og at den norske regjering forpliktet seg til ikke å fortsette kampen. Det er uenkelig nokså eiendommelig at avtalen ikke er påberopt av tyskerne under krigen hvis den kunne tillegges en slik betydning. Men tyskerne forsto nok bedre. Kapitulasjonsavtalen er en rent militær avtale om overgivelse av de norske styrker i Nord-Norge, den eneste del av landet hvor det fremdeles ble kjempet, ingen politisk avtale om forholdet mellom statene Tyskland og Norge. Vår grunnlov blir spørsmålet om krig og fred avgjort av Kongen i statsråd, ikke ved en avtale mellom militære overkommandoer. Om vi tenker oss at oberstløytnant Roscher Nielsen og representantene for den tyske overkommando hadde fått den selvsamme idé å under-

tegne en avtale som uttrykkelig fastslo at krigen var opphørt, ville det selvsagt ikke vært bindende for den norske regjering — og for øvrig heller ikke for den tyske. Spørsmålet om betydningen av kapitulasjonsoverenskomsten er på foranledning av forsvareren tatt opp til utførlig drøftelse i en høyesterettsdom av 6. mars 1948. Høyesterett fant det enstemmig utvisomt

krigen ble, som det er blitt sagt, praktisk talt hele landets næringsliv og administrasjon spent foran den tyske krigsvogn. Derfor er det så viktig alltid å ha for øye den begrensning som ligger i at bare den utilbørlige bistand er straffbar. Det kunne under krigen ofte være meningsforskjell blant nasjonalsinnede nordmenn om hvilken linje som burde følges overfor okkupasjonsmakten og NS. Og oppfatningen svingte ettersom fronten ble fastere og krigsinstillingen mer innarbeidet. Det som ble akseptert av den alminnelige mening eller i allfall av de toneangivende lag i 1940, ville kanskje blitt betraktet som et klart brudd på den nasjonale solidaritet i 1943 eller 1944. Det er derfor overordentlig vanskelig nå etterpå å trekke grensen mellom det tilberørlige og det utilbørlige samarbeid til enhver tid. Et viktig moment blir det standpunkt som de ansvarlige myndigheter tok til samarbeidet med tyskerne etter hvert som administrasjonen ble mer og mer nyordnet, overtok de parole-skapende organisasjoner innenfor Hjemmefronten en tilsvarende funksjon. Alle som har vært noe borte i rettsoppjøret vet hvor vanskelig det er å trekke opp retningsslinjer, f. eks. for behandlingen av det økonomiske samarbeid med fienden, som gjør rett og skjell til alle sider. At det her er plass for meningsforskjell, sier seg selv. Men en kan ikke av den grunn slå en strek over hele oppjøret og la opplagte profittører gå fri.

I en helt annen stilling står det politiske og militære samarbeid med fienden mot våre lovlige myndigheter og deres allierte. Her volder ikke utilbørlighetsspørsmålet noen vanskelighet. At det er utilbørlig og rettsstridig å slutte seg til et forræderparti eller å bære våpen for fienden, kan en konstatere uten lange overveielser.

Og er bistanden til fienden først utilbørlig, rammes den uten hensyn til om den er stor eller liten, direkte eller indirekte, og uten hensyn til om den er idealistisk eller egoistisk motivert. Ved selve

Prof. F. Andenas-Del 3.

Aftupsta loidag
19. febr. 1949

En setning har 9 blott bokst.
papiret er for mørkent. Kålig.
Papir! på blaket.

Angrep på statsforfatningen

Den annen hovedbestemmelse under oppjøret er straffelovens § 98 om medvirkning til ulovlig forandring av statsforfatningen. I praksis blir denne bestemmelse ikke brukt svært ofte, som regel bare overfor de mer fremtredende ledere innenfor NS. På en måte synes jeg dette er prinsipielt uriktig, for nettopp den politiske nyordning var et sentralt punkt i partiets virksomhet, og dette forsøk på med makt å påtvinge folket store flertall et forhørt politisk system, bidro sikkert like meget som selve samarbeidet med fienden til å skape den voldsomme reaksjon mot partiet. NS gjorde ingen hemmelighet av at det var partiets mål å avskaffe det bestående demokratiske forfatningssystem med politiske partier, storting og parlamentarisme, og erstatte det med en nasjonalsosialistisk førerstad. Og disse forandringene skulle ikke skje på den måte som Grunnloven foreskriver for forfatningsendringer, nemlig med 2/3 flertall i Stortinget, men ved hjelp av tyske bajonetter. At dette var en ulovlig forandring av statsforfatningen kan jeg ikke forstå at noen kunne være blind for, selv om han mente at det nye styre var bedre enn det gamle. Quisling og hans folk talte jo også med forkjærlighet om «den nasjonale revolusjon».

Straffelovens § 86 rammer altså den side av partiets virksomhet at det gjorde felles sak med fienden i kampen mot vår lovlige regjering, § 98 rammer den side av virksomheten at partiet ulovlig ville forandre statsforfatningen med fiendens hjelp. At § 98 rammer og-

tilfelle enn den organiserte maseoppslutning om fienden som kan finne sted under en okkupasjon, og at straffebestemmelsene derfor er for stive til det er rimelig å anvende dem i sin fulle strenghet på alle småsynderne. (Det ser forresten ut til at forfatterne av anordningen ikke fullt ut har vært klar over de muligheter til straffesettelse som forelå allerede etter straffeloven.) Landssvikanordningen åpnet adgang til å anvende bøtstraffer eller kortvarige frihetsstraffer selv om vilkårene for en slik nedsettelse av den normale minstesats ikke forelå etter straffelovens bestemmelser, den ga adgang til å anvende begrenset rettighetstap istedenfor fullstendig tillits-tap etter anordningen av 1942, og den åpnet mulighet for helt å frita for straff i visse tilfelle, nemlig når handlingen var foretatt under tvang eller av en person under 18 år, videre overfor en NS-mann som senere har innlagt seg fortjenester ved handling til gagn for landet, og overfor den som bare har deltatt som arbeider eller underordnet funksjonær ved utføring av ervervs- virksomhet for fienden.

På visse punkter skjerpet imidlertid landssvikanordningen de tidligere regler. Det gjelder således bestemmelsene om inndragning, om minstesatser for bøtstraff, om øko-

skyttelsesforening blandet seg i d. kusjonen. Den sier at den prinsipielt ikke er tilhenger av revejakt men den må frarå et forbud tr den nu anvendte jaktform, fordi ikke fins andre og bedre måter avlive reven på. Bøndene er også stort sett tilhengere av jakten, d reven er en av deres verste fiende.

Revejakten utgjør et sterkt innslag i livet på landet i England. Med siner røde jaktdrakter setter de tallrike grupper av revejegere et lystlig preg på det engelske vinterlandskap når de holder sine jaktstevner.